

Et flashback fra La Castellane

En analyse av fremstillingen av Zinedine Zidane under fotball-VM 2006 i norsk dagspresse

Alf-Ivar Rabben Nordsetrønningen

Institutt for informations- og medievitenskap, Universitetet i Bergen

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org/articles/nordsetronningen/nordsetronningen080409.html (ISSN 1652-7224), 2008-04-09

Copyright © Alf-Ivar Rabben Nordsetrønningen 2008. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

Vi tar numera medieringen för given när det gäller sport. Nog var vi väl alla på plats, med de övriga 69.000, den där ödesdigra söndagskvällen i juli på Berlins Olympiastadion, för att tillsammans se den på förhand svårtippade finalen i FIFA World Cup mellan Frankrike och Italien. Med Shakiras magdans på näthinnan och hennes och Wyclef Jeans specialversion av Hips Don't Lie ringande i öronen såg vi Zinedine Zidane efter bara sju minuter föra Frankrike till ledning på straff, en elegant, nästan nonchalant chip, ribba-in, nått och jämnt. Bara tolv minuter senare såg vi hur Pirlos eleganta hörna från höger möttes av Marco Materazzis skalle, och det var kvitterat bakom en chanslös Fabien Barthez. Trots publikvänligt attackspel från båda sidor dröjde sedan nittio minuter innan något av avgörande betydelse hände – och när det hände var det återigen Zidane och Materazzi som var i farten, och det som hände kommer att leva länge i det kollektiva minnet hos fotbollsälskare världen över.

Det har diskuterats och spekulerats till överdrift om vad det var Materazzi sa till Zidane som fick denne att vända sig om och rasande skalla honom i bröstet, helt öppet, och, får man anta, i full medvetenhet om vilka konsekvenserna skulle bli. Alf-Ivar Rabben Nordsetrønningen lägger inte heller sitt krut på att fortsätta i det spåret. Istället gör han, med hjälp av närläsning av ett antal artiklar i de norska dagstidningarna Aftenposten och VG skrivna i samband med Frankrikes matcher i VM, en mycket intressant och informativ analys av sportjournalisters syn på fotbollsgiganten Zidane som, när han var riktigt bra och lugn och fin, var en exemplarisk fransman, och när hans sinne rann var en invandrargrabb från La Castellane, immigrantghettot i Marseille där han växte upp. Med teoretisk förankring hos bland andra Gary Whannel, Liz Crolley och David Hand, visar författaren hur de två undersökta tidningarna hemfaller till grovhuggen stereotypisering på basis av såväl etnicitet och maskulinitet. Nordsetrønningen, som tidigare bjudit på en underhållande analys av den norska TV-kanalen NRK1s referat av öppningsceremonin i Turin, uppvisar åter stor känslighet i analysen och utvecklat sinne för de små detaljerna och de stora dragen och hur de hänger samman.

Innledning

Mange vil nok si at den som kanskje var den største stjernen av alle, i alle fall rent fotballmessig, under fotball-VM 2006 var den franske midtbanespilleren Zinedine Zidane. Han vant VM med Frankrike i 1998 og EM i 2000 og har tre ganger blitt kåret til Årets Spiller i Verden av det internasjonale fotballforbundet, FIFA.¹ Da Real Madrid kjøpte Zidane fra Juventus i 2001 ble han verdens dyreste fotballspiller gjennom tidene. Real Madrid betalte rundt 600 millioner kroner for han.² Den rekorden står fremdeles.

Fotball-VM 2006 var Zinedine Zidanes farvel til profesjonell fotball: Han annonserte før VM at han skulle legge opp når mesterskapet var over, og slutten på hans karriere ble langt mer dramatisk enn noen hadde forestilt seg på forhånd. Han måtte stå over den siste kampen i gruppespillet på grunn av suspensjon, og Frankrike måtte vinne – noe de også gjorde. Zidane hadde for mange vært en skuffelse frem til da, men når utslagningsrundene begynte, så storspilte Zidane. Frankrike tok seg til VM-finalen, der de møtte Italia. I finalens syvende minutt scoret han på et straffespark der ballen gikk i mål via tverrliggeren. Italias midtstopper Marco Materazzi utlignet i det nittende minutt og det ble ekstraomganger. I andre ekstraomgang ble dramaet komplett, da Zidane ble utvist for å ha skallet ned nevnte Materazzi. Frankrike var redusert til ti mann, og det ble straffekonkurranse. Trezeguet bommet for Frankrike, mens Italia satte alle sine straffer og vant VM.

Problemstillingen blir som følger: Hvordan fremstiller VG og Aftenposten Zidanes opp- og nedturer gjennom mesterskapet med tanke på stereotypier og etnisitet, maskulinitet og moral? Italienske Marco Materazzi spiller også en viktig rolle i analysen, på grunn av kontroversene i VM-finalen.

Jeg vil først presentere relevant forskning og metode, før jeg går over til selve analysen. I analysedelen vil jeg først vise hvordan fremstillingen av Zidane gjennom mesterskapet bærer preg av å være en fortelling, og se denne i lys av Garry Whannels begreper mytologisering og reinskripsjon.

Relevant forskning

Store internasjonale mesterskap er meget attraktive både for presse og fjernsyn. I mediedekningen av disse gjenfortelles ofte historiske rivaliseringer mellom nasjoner, noe som skaper en sterk miks av historie, kultur og ideologi: "The sporting events in such circumstances transcends the field of play, and generates social and cultural meanings far beyond the world of sport."³

Whannel bruker begrepene mytologisering og reinskripsjon om narrative prosesser i medias dekning av idrettsstjerner. Mytologiseringsprosessen inkluderer en attribuering av magiske krefter eller overmenneskelige kvaliteter og en mystifisering av 'stjernenærværet'. Med reinskripsjon mener han prosessen der stjernebiografier blir konstant omskrevet i en 'kontinuerlig nåtid', hvordan deres liv blir tolket i samsvar med de dominante strømninger på den tiden det skrives om de. "This process of reinscription – the constant rewriting of

1 VG Sportbilag 13.06.2006

2 Aftenposten Morgen 10.07.2001

3 Albarces m.fl. 2001: 548

star biographies involves three related processes: the mobilisation of popular memory, selective tradition, and a process of writing history in the present.”⁴ Men sammenligningen mellom representert stjerne og reell person er problematisk når man må håndtere lag på lag med mediering:

It is in this sense that the work of the media in selecting, in framing, in focusing, and, above all, in narrativising the lives of sport stars, is a work of construction and production. Meanings emerge precisely from the productive representational practices of the media, and not simply from inherent characteristics of the star represented.⁵

I sin analyse av argentinsk og britisk mediedekning av kampen mellom Argentina og England under fotball-VM '98 konkluderer Albarces m. fl. (2001) med at medierepresentasjonene av kampen bekreftet en media/sport diskurs som konstrueres rundt helten (i Englands tilfelle det unge stjerneskuddet Michael Owen, som scoret Englands mål) og skurken (David Beckham, som ble utvist). En slik helte- og skurkenarrativ er i stadig endring gjennom en fotballspillers karriere. David Beckham var i engelsk presse den store skurken under fotball-VM i 1998, men han fikk sin store revansj da han scoret kampens eneste mål på straffe da England slo nettopp Argentina 1-0 under gruppespillet i fotball-VM i 2002. Albarces m.fl. viser også at deknningen i landenes nasjonale medier bekrefter sentraliteten til de historiske stereotypene.⁶

Stereotyper og etnisitet

Formålet her er å analysere medieringen av Zidane i to norske aviser. Selv om Zidane kun er én person så er han også en representant for noe større når han medieres, han er en representant for nasjonen Frankrike og dermed blir den franske stereotypen i høyeste grad relevant når datamaterialet analyseres. Noe av det mest slående med stereotypene er deres veldige likhet både innenfor og på tvers av grenser i Europa.⁷

I følge Hugh O'Donnell er den franske fotballstereotypen kompleks, men selv om de mangler tyskernes disiplin og britenes evne til å gi alt så presenteres de som både fornuftige og siviliserte. Franskmennene presenteres også med mange av de gode kvalitetene som latinske fotballspillere har, men uten at de bekker over i irrasjonell eller uansvarlig oppførsel. Den dominante stereotypen er best representert ved uttrykk som 'eleganse', 'inspirasjon', 'sjarm' og 'stil'.⁸ Liz Crolley og David Hand, som har forsket på konstruksjonen av nasjonal identitet i europeisk fotballjournalistikk, finner noe av det samme: "French style is reflected as artistic flair and brilliant technique in Britain as well as in France itself [...]."⁹

Med tanke på Zidanes nedskalling av Materazzi er også den italienske stereotypen interessant. I følge Crolley og Hand blir italienske spillere, i britisk og spansk fotballjourna-

4 Whannel 2002: 56

5 Whannel 2002: 51

6 Albarces m.fl. 2001: 562f

7 O'Donnell 1994: 354

8 O'Donnell 1994: 350

9 Crolley og Hand 2002: 161

listikk, portrettert som begavede og med høyt artistisk potensial, men det er også forventet at de skal være teatralske, ha et vulkansk temperament og være moralsk suspekke, samt foretrekke en forsiktig, reservert eller åpenbart negativ tilgang til fotball.¹⁰ O'Donnell trekker italienerne inn som en del av en søreuropeisk stereotypi, der den temperamentsfulle latineren står sentralt, og dens viktigste elementer er knyttet til lidenskap, temperament, lettsindighet, sensualitet og til og med hedonisme. De mest negative trekkene når det gjelder den sørlige stereotypien kan sies å være manglende disiplin, irrasjonell oppførsel og skjødsløshet.¹¹

Som nevnt er Zidane fransk og spiller på det franske landslaget, men han er også muslim, hans foreldre er algeriske immigranter og Zidane vokste opp i immigrantkvarteret La Castellane i Marseilles. Dermed kan Zidane også ses som en representant for noe mer enn bare Frankrike. Et etnisitetsperspektiv er også i høyeste grad relevant for analysen som kommer. Da Frankrike vant fotball-VM på hjemmebane i 1998 ble det multietniske laget, med Zidane ofte mediert som den spilleren som personifiserte lagets kvaliteter, fremstilt i franske medier som et eksempel på den suksessfulle integrasjonen i det nye harmoniske, pluralistiske Frankrike, selv om dette nok var mer utopisk enn korrekt – noe opptøyene i Frankrike i 2005 er et eksempel på.¹²

I følge Thomas Hylland Eriksen og Torunn Arntsen Sørheim er etnisitet ”opplevde kulturforskjeller som gjøres relevante (trekkes inn) i samhandling. En etniske gruppe vedlikeholdes ved at disse kulturforskjellene (i forhold til en annen gruppe) kontinuerlig gjøres relevante.”¹³ Å vurdere fremmede skikker og verdier ut fra ens egen kultur, kalles vanligvis etnosentrisme, mens det motsatte av en slik holdning kalles kulturrelativistisk, som innebærer synspunktet om at kulturer er relative og bare kan forstås ut fra seg selv. En ren etnosentrisk eller kulturrelativistisk holdning er verken mulig eller ønskelig i praksis, men etnosentrisme ”forekommer i større eller mindre grad hos alle etniske grupper”.¹⁴

Selv om etnosentrisme ikke trenger å medføre diskriminering, så gjør den ofte det. For eksempel er rasismen en spesiell type etnosentrisk ideologi, som potensielt har mye alvorligere konsekvenser enn annen etnisk diskriminering eller etniske stereotyper og fordommer. Årsaken til dette er at rasismens tilhengere tror på sammenhenger mellom kulturelle forskjeller og medfødte forskjeller, noe som gir ideologien har et uforsonlig og kategorisk preg. Andre ideologier som går inn for etnisk diskriminering er ikke like kategoriske, for dersom det bare er enkelte aspekter ved andre kulturer som blir sett på som et problem er det mulig å forhandle med dem. Man kan argumentere med at finnes unntak, eller at mennesker – om det er ’vi’ eller ’dem’ – kan tilpasse seg, eller at våre stereotype oppfatninger om ’fremmede kulturer’ er misvisende.¹⁵

10 Ibid.

11 O'Donnell 1994: 350f

12 Crolley og Hand 2002: 73

13 Eriksen og Sørheim [1994] 2003: 55

14 Eriksen og Sørheim [1994] 2003: 50f, 66

15 Eriksen og Sørheim [1994] 2003: 66f

Maskulinitet og moral

Uttrykket moralsk krise er forbundet med to påståtte karakteristikker ved den moderne verden: relativisme og en autoritetskrise. Fra et konservativt perspektiv har relativisme underminert ikke bare kulturelle verdier, men kulturell verdi i sin helhet:

The rise of modern popular culture, the assault on traditional aesthetic judgements, the development of modes of theorising that question the high culture-popular culture distinction, the supposed process of ‘dumbing-down’, and the ‘post-modern turn’ have all combined to dislodge the dominance of a secure set of cultural judgements.¹⁶

I en slik relativisert verden har ikke tradisjonelle moralske verdier lenger samme autoritet, så fra dette perspektivet er moralsk forfall nært forbundet med den kulturelle relativismens oppstandelse.

Fra et konservativt perspektiv har religionens fall, mindre autoritet i skolesystemet og den patriarkalske familiens oppløsning bidratt til å svekke former for autoritet i samfunnet, der moralske verdier blir overført. Sett fra dette perspektivet er det logisk at det autoritetstomrommet som oppstår må fylles, at det er et behov for rollemodeller – symboler for moralske prinsipper.

I tilknytning til en moralsk krise, snakkes det også om en maskulin krise. Denne krisen linkes til arbeid, utdanning, familien, media og feminisme. I media påstås det å være en mangel på mannlige rollemodeller og maskulinitet defineres ofte som et problem, der en av symptomene er menns manglende evne til å vise, utforske eller forstå følelser.¹⁷

Skal man analysere om det foregår en moral- og maskulinitetskrise i sporten må man nok ha et datamateriale som strekker seg over lengre tid enn det gjør i denne analysen, men perspektivene Whannel skisserer er et godt utgangspunkt for analysen fordi sporten, ”with its ethical structure of fair play, its roots in Corinthian idealism and its separateness from the contestations of the political sphere, appeals to the moral entrepreneurs”. Sporten er en symbolsk arena der helter kan feires og representere de mest noble verdier, og være rollemodeller unge gutter og jenter kan se opp til. Dette håpet er dømt til å ikke oppfylles av tre grunner: For det første er nyheter negative – gode handlinger skaper som regel ikke store overskrifter. For det andre er ikke sportssfæren mer fri fra verdens korrupsjon eller fristelser enn andre sfærer er, og for det tredje så er det lite som tyder på at det er en forbindelse mellom det unge publikum og stjerner som er så enkelt som det rollemodellkonseptet impliserer.¹⁸

Sportsstjerner blir gjerne portrettert som rollemodeller i media. Enten hylles de som gode eksempler for unge, ellers blir de kritisert for ikke å være det. Om det fungerer slik eller ikke, er mindre viktig enn det faktum at de portretteres på denne måten.¹⁹

Til tross for at den hegemoniske maskuline kontroll over, i alle fall deler av, samfunnet er svekket, har sporten forblitt et patriarkalsk domene. Dette gjør at måten maskulinitet produseres på blir spesielt viktig, og at sport spiller en viktig rolle i konstruksjonen av kjønnsidentitet. Menn er forventet å være interessert i sport, kvinner er ikke det. Selv om

¹⁶ Whannel 2002: 5

¹⁷ Whannel 2002: 6f

¹⁸ Whannel 2002: 7

¹⁹ Whannel 2002: 7f

det finnes mange menn som ikke interesserer seg for sport, og kvinner som gjør det, ses dette som avvikende. Maskulinitet kan ikke forstås med mindre det ses i relasjon til feminitet, i relasjon til hva det ikke er.²⁰

Karakteristisk for henvendelsesmåten i sportsdiskurs er altså at den adresserer et mannlig, heteroseksuelt og implisitt hvitt publikum. Likevel forsøkes det også å være inkluderende, for viktigheten av salg og seertall eller opplag gjør at det er viktig å trekke til seg også de marginaliserte.²¹

Metode

Datamaterialet består av artikler, kommentarer og notiser fra tabloidavisen VG og ”kvalitets”-avisen Aftenposten. Ved å ta for seg to relativt ulike aviser er det også mulig å peke på eventuelle forskjeller mellom dem. Siden det er naturlig at en fotballspiller medieres mest når han spiller kamp, så stammer datamaterialet fra de dagene Zidane skulle spille kamp, og dagene etter at han spilte kamp: 13-14. juni (Frankrike-Sveits), 18-19. juni (Frankrike-Sør-Korea), 27-28. juni (Spania-Frankrike), 1-2. juli (Brasil-Frankrike), 5-6. juli (Portugal-Frankrike) og 9-12. juli (Italia-Frankrike). Etter finalen er det lagt til to ekstra dager, på grunn av all omtalen nedskallingen av Materazzi i VM-finalen fikk og for dennes relevans for denne oppgaven. Aftenposten skriver at Zidane var den nest mest omtalte personen i norske medier i juli (syklisten Thor Hushovd toppet listen): ”2763 artikler er laget om franskmannen, hvorav 1500 på skalleepisoden i VM-finalen.”²² Frankrikes kamp mot Togo 23. juni er utelatt fordi Zidane ikke spilte, han var suspendert på grunn av to gule kort i de to første kampene.

Datamaterialet er hentet fra ATEKST-arkivet. I følge Mediearkivet.no AS kan det være noen artikler som ikke er tilgjengelig i arkivet på grunn av opphavsrett.²³ I følge Srebrowska kan det å velge ATEKST som eneste kilde for informasjon om avisers innhold gi et ufullstendig eller forvrent bilde av hvordan avisen har representert seg for sitt publikum.²⁴ I motsetning til Srebrowska er jeg ikke ute etter kvantitative data, og i dette tilfellet mener jeg at å bruke ATEKST ikke er et problem. Det er flere grunner til dette: Oppgaven er kvalitativ, så kvantitative feil vil eventuelt bare redusere materialet. Datamaterialet er uansett så rikt at det er representativt for VG og Aftenpostens fremstilling av Zinedine Zidane. Oppgaven har heller ikke fokus på bilder og layout, men det som står skrevet. Datamaterialet ble funnet ved å bruke et enkelt søk der jeg satte datobegrensninger og brukte søkeordet ”Zidane”, og dermed har artikler, kommentarer, notiser, og også bildetekster osv. kommet frem i søket.

Det analysen forsøker å sette fingeren på er det Blain, Boyle og O’Donnell kaller ”heterotypifikasjon” (hvordan man ser andre nasjoner), som står i motsetning til ”autotypifikasjon” (hvordan nasjoner ser seg selv).²⁵ Med heterotypifikasjon menes her måten Zidane,

20 Whannel 2002: 10

21 Whannel 2002: 12

22 Aftenposten Morgen 02.08.2006

23 Srebrowska 2005: 41

24 Srebrowska 2005: 43

25 Crolley og Hand 2002: 12

og andre som er viktige for analysen, sin nasjonalitet medieres i norsk presse, representert av VG og Aftenposten. Men det er viktig å heller ikke glemme autotypifikasjon, for hvordan en nasjon ser seg selv kan også virke inn på hvordan en ser andre og, ikke minst, hvem man identifiserer seg med. Dermed blir det også viktig å presisere den norske konteksten, for selv om mange funn helt sikkert går igjen i europeisk sportspresse er det fremstillingen av Zidane i to norske aviser som analyseres. Crolley og Hand skriver at “[a] snapshot of media sport today, for example, might reveal social attitudes towards racism, fair play, the family, religion, money, drugs or even child abuse, and the values mediated might well differ from one national source of data to another”.²⁶

For å analysere mediens fortelling om Zidane gjennom mesterskapet er det nødvendig å undersøke det Vladimir Propp kaller narrative ’funksjoner’. Narrative funksjoner i fortellingen om sportsstjernes karrierer kan for eksempel være oppnåelse av det ekstraordinære, at man ikke klarer å levere, offentlig skandale, helten som kommer tilbake i kraft av en ekstraordinær forestilling eller tap av krefter.²⁷

Viktige begreper når man studerer språket i datamaterialet med tanke på stereotypier, etnisitet, maskulinitet og moral, blir denotasjon, det umiddelbare, og konnotasjon, som betyr ”medbetydning, det som klinger med”.²⁸ Et annet sentralt begrep er leksikalisering, som referer til valg av vokabular – hvorfor man velger å bruke et bestemt ord fremfor et annet.²⁹ Interessant er også det Barthes kaller myter. Med myter menes ikke fortellinger, det handler om tekster og fenomener som formidler ideer om hvordan virkeligheten er innrettet. En myte er slik sett et slags språk ladd med betydninger vi ofte tar for gitt.³⁰

Analyse: Magien som kom tilbake

Før fotball-VM 2006 var det annonsert at Zidane skulle legge opp når turneringen var ferdig. Dermed var det på forhånd klart at historien om den profesjonelle fotballspilleren Zidane skulle få sin avslutning i løpet av mesterskapet. Når Fotball-VM begynte ble det stilt spørsmålsteget ved om Zinedine Zidane fremdeles hadde de kvalitetene som en gang gjorde han til verdens beste fotballspiller. Klarest ble dette uttrykt av VGs sportskommentator Truls Dæhli dagen før Frankrikes første kamp: ”Det er trist å se helter som ikke får det til lenger”, ”Jeg vil ikke se forfallet, jeg vil ikke se triste blikk når beina svikter, når yngre løper forbi, når fintene ikke sitter”, ”Den siste drinken han aldri skulle ha tatt. Den som ødela alt.”³¹

Etter den første kampen er skepsisen fremdeles der i VG: ”Zidane viste at han fortsatt kan, men det går litt tregere enn før.” Det tviles i Aftenposten også: ”De [Zidane, Thuram og Makelele] blir definitivt ikke bedre med årene.”³²

Etter Frankrikes andre kamp er det fremdeles en forfallshistorie. ”Det kan ha vært noe av det siste vi fikk se av fotballspilleren Zidane. Det var ikke noe verdig syn”, skrev VG,

26 Crolley og Hand 2006:2

27 Whannel 2002: 54f

28 Østbye m.fl. 2002:66

29 Gillespie og Toynbee, red. 2006: 137

30 Østbye m.fl. [1997] 2002:65

31 VG Sportbilag 13.06.2006

32 VG Sportbilag, 14.06.2006, Aftenposten Morgen 14.06.2006

mens Aftenposten konkluderte med at "Zidane [...] stråler ikke for tiden. Før bommet han på en halv av ti pasninger. Nå bommer han på tre. At valgene hans heller ikke er så utsøkte som før, skaper selvsagt uryddighet i det franske angrepet."³³

I starten av mesterskapet var det ikke mye magi fra Zidane, i følge avisene, men fra og med 1/8-delsfinalen mot Spania er det noe som skjer. Den gamle helten er i ferd med å gjenvinne sine magiske krefter. "Avskriv ham ikke" skriver VG, og i følge Aftenposten var kampen "en av hans beste på lang tid."³⁴

Når Frankrike så slår Brasil i kvartfinalen begynner Zidanes renessanse å bli komplett. VG forteller at "Han som var ferdig, har gjenoppstått", "at Zidane er nåtidens største fotballgeni kan ikke diskuteres", "etter å ha vekket til live sin genialitet som fotballspiller." Aftenposten har både spørsmål og svar: "Noen som mener at den 34 år gamle franske trollmannen har gått ut på dato? Glem det.", "Han er tilbake som Kongen!"³⁵

I semifinalen mot Portugal scoret Zidane seiersmålet på straffe, i en kamp som endte 1-0 til Frankrike. I følge VG scoret han "målet i kampen som gir fotballegenden Zidane evig liv, og slik får et av fotballens vakreste eventyr den slutten det fortjener", mens Aftenposten kunne melde at han var "Gammel og god som gull", "På tysk grunn har han regjert som fotballens hersker.", "Giganten, trollmannen, kunstneren, ballartisten, var akkurat så stor som han trengte å være."³⁶

Når det gjelder finalen skal det ikke her fokuseres så mye på den berømte nedskallingen, det kommer nedenfor. Her vil jeg bare konstatere at Zidanes magi ikke ble helt glemt på tross av finalens dramatiske avslutning: "Vi vil snakke om Zidane og hans to øyeblikk, om det magiske og det vanvittige, straffesparket og overfallet", "Det var genialt, vågalt og så ufattelig arrogant og vakkert og marginalt dristig at jeg knapt kunne tro det heller. Det var tidenes straffe. Punktum", kunne man lese i VG. Aftenposten var noe mer reservert: "I går var han ikke mer enn middels", "En Zidane på sitt beste hadde selvsagt vært bedre."³⁷

Fortellingen om Zidane gjennom mesterskapet er en klassisk heltefortelling, dog med en noe uvanlig slutt. Fra å omtrent være avskrevet før mesterskapet og i dets innledning kjempet Zidane seg tilbake til sitt "gamle jeg" i utslagningsrundene. Når avisene tar i bruk narrative elementer fremstilles Zidane som helten som har kjempet seg tilbake i motgang og gjenvunnet sine magiske krefter. For å bruke Whannels termer så foregår det en mytologiseringsprosess. Hadde det ikke vært for en mye omtalt hendelse 110 minutter ut i finalekampen, og det hadde endt med Fransk seier, ville Zidane sannsynligvis gått inn i historien som en av fotballens største legender noensinne. Han vil nok også bli husket for å ha vært en stor fotballspiller, og både en helt og en legende, men når han skallet Marco Materazzi og ble utvist under VM-finalen i fotball, den største og viktigste kampen i verdens mest populære sport, ble det også skapt en annen historie, eller for å bruke Whannels termer: det er tid for reinskripsjon.

NRKs sportskommentator Arne Scheie er en mann som kan både sin fotball og et og annet om medier. I 'Ekspertpanelet' i VG var han en av mange som blant annet fikk spørsmål om hvordan utvisningen i VM-finalen vil virke inn på Zidanes ettermæle: "-Den vil bli husket. Det er vanskelig å sammenligne, men den er på høyde med hånden til Maradona.

33 VG Sportbilag 19.06.2006, Aftenposten Morgen 19.06.2006

34 VG Sportbilag 28.06..2006, Aftenposten Aften 28.06.2006

35 VG Sportbilag 02.07.2006, Aftenposten Morgen 02.07.2006

36 VG Sportbilag 06.07.2006, Aftenposten Morgen 06.07.2006

37 VG Sportbilag 10.07.2006, Aftenposten Morgen 10.07.2006

Alle fotballinteresserte vil huske den i lang, lang tid” sier Scheie til VG.³⁸ Det er vanskelig å være uenig med Scheie i dette, og media kommer til å spille en sentral rolle ved å gjenfortelle denne dramatiske historien i forbindelse med store mesterskap, kanskje spesielt finaler, og ikke minst etter andre skandaler.

Hva var det Materazzi sa?

Hvordan ble Zidanes nedskallingen av Marco Materazzi fremstilt? Det er det som vil være i fokus nedenfor. VGs sportskommentator Truls Dæhli beskriver situasjonen og stiller det store spørsmålet:

Å se Zidane forsvinne ned trappen på Olympiastadion i Berlin, den fotballspilleren jeg har beundret mest etter Maradona og den gylne Brasil-generasjonen, er ikke vemodig, bare forvirrende, og på den måten blir hele finalen både en fantastisk kamp og et mytisk menneskelig drama, en tragedie, og jeg kan ikke la være å spørre igjen: Hva var det Materazzi sa?³⁹

Dagene etter VM-finalen florerte spekulasjonene i VG: ”Spekulasjonene går fra at søsteren ble kalt en prostituert til ukvemsord om moren og franskmannens algeriske bakgrunn.” En leppeleser i BBC ”mener italieneren sier ’jeg ønsker deg og din familie en grusom død’, før han sier ’go fuck yourself’.” ”-Vi tror han (Materazzi) kalte han en terrorist eller en sønn av Harkis, sier Mokhtar Haddad, fetteren til Zinedine Zidane. Harkis er et navn på en algerier som kjempet på franskmennenes side under krigen i Algerie.”⁴⁰

Aftenposten spekulerer også i årsaken til at Zidane skallet Materazzi:

The Times har fått kyndig hjelp av Jessica Rees, som er ekspert i å lese på leppene. Rees, som er hyppig brukt som vitne i rettssaker på grunn av sin profesjon, har sett på opptakene fra VM-finalen og konkludert med hva hun mener ble sagt, med hjelp av en oversetter. Rees sier Materazzi kalte Zidane for ”sønn av en terroristhore” før han la til ”så bare dra til helvete”.

[...] Zidane er født i Frankrike av foreldre fra Algerie og er muslim. Avisen The Independent siterer en leppeleser som ble brukt av en brasiliansk TV-stasjon, som hevder Materazzi kalte Zidanes søster en prostituert.⁴¹

Hva som er sant og ikke er for så vidt ikke så viktig i denne sammenhengen, men i ettertid har Materazzi selv sagt at han sa ”’Den hora jeg foretrekker er din søster’, [men] Zidane har aldri fortalt eksakt hva han ble fornærmet over, foruten at det omhandlet kvinnelige familiemedlemmer.”⁴² Spekulasjonene er imidlertid interessante nok i seg selv. VGs sports-

38 VG Sportbilag 10.07.2006

39 Ibid.

40 VG Sportbilag 11.07.2006

41 Aftenposten Morgen 12.07.2006

42 Aftenposten Morgen 19.08.2007

kommentator Truls Dæhli stiller spørsmål, og gir samtidig svaralternativene, dagen etter finalen:

Var det et flashback fra oppveksten i La Castellane, immigrantkvarteret i Marseille der han vokste opp med algeriske foreldre, og kjente rasismen på kroppen, som ble lokket frem av en replikk?

Var det noe som provoserte den dedikerte familiemannen Zidane? Eller var det blind vold, et øyeblikks vanvidd, som sendte han ut av en finale som kunne ha blitt hans største øyeblikk?⁴³

Alternativene som oftest går igjen er en, på et eller annet vis, såret familiestolthet og, ”selvsagt”, siden Zidane er muslim og hans foreldre er fra Algerie – rasisme eller terrorisme. Riktignok er Zidane i følge seg selv en ”ikke-praktiserende muslim”,⁴⁴ men i medie verdenen post-9/11 er sannsynligvis slike spekulasjoner uunngåelige og det bekrefter at sportsverden langt ifra er unntatt politiske og ideologiske spørsmål som gjennomsyrer samfunnet. Om det hadde vært en annen spiller, ville det da blitt stilt spørsmålstegn om det var det et flashback fra oppveksten i middelklasseforstaden i Paris, der han vokste opp med franske foreldre? Zidanes bakgrunn og religion er det som gjør han annerledes, sett med norske øyne, og dermed blir dette den enkleste måten å forklare hans handlinger på.

Truls Dæhli skrev mye om Zidane i sine kommentarer under mesterskapet: ”Jeg tror ikke han valgte vekk glamourbiten bare fordi han er sjenert av natur, jeg tror bare ikke han liker det, og slik bryter Zidane med det tradisjonelle bildet av sønner fra fattige strøk som går amok i godtebutikken etter plutselig rikdom.”⁴⁵ Utdraget er avslørende. Det er ikke en negativ omtale av Zidane som person, men det impliserer at Zidane er unntaket; det konnoterer at de fleste andre fra fattige kår som har ervervet seg rikdom strør rundt seg med penger, eller ”går amok i godtebutikken”. Men når Zidane selv har blitt synderen så brukes hans bakgrunn mot han.

I følge Crolley og Hand skjedde det samme i spansk presse under fotball-VM i 1998, da Zidanes temperament ble beskrevet som en uunngåelig karakterbrist på grunn av hans etniske bakgrunn. Deler av et sitat Crolley og Hand bruker som eksempel på dette, er slående likt et bidrag fra VG som er å lese ovenfor: ”One minute he is God and is everywhere at once, the next minute he is human, remembers his difficult years spent in the immigrant ghetto of La Castellane and loses his temper, stamps on his marker and is sent off.”⁴⁶ Zidane representerer alt det beste ved Frankrike når han gjør det bra, og alt det verste ved sin egen etniske bakgrunn når temperamentet slår ut.

Det etniske perspektivet er imidlertid ikke begrenset til bare å omfatte Zidane. Medienes intense fokus på hva det var Materazzi sa indikerer også en søken etter å finne noe som kan være med på å delvis frikjenne Zidane. Å frita han for all skyld går ikke, men å fordele er en mulighet. Det er greit å først påpeke at Zidanes handling ble fremstilt negativt: I følge

43 VG Sportbilag 10.07.2006

44 VG Sportbilag 05.07.2006

45 VG Sportbilag 13.06.2006

46 El País, 13.07.1998, gjengitt i Crolley og Hand 2002: 150

VG var det et ”et rått og meningsløst angrep”, mens Aftenposten beskrev det som en ”en flau og trist sorti.”⁴⁷

Marco Materazzi var virkelig i begivenhetenes sentrum i VM-finalen: ”Først lagde han straffe som Zidane scoret på. Så utlignet han med en heading. Deretter sørget han for at Zidane ble utvist, en diskusjon – og en skalling fra Zidane i magen på Mr. Matrix” (Matrix er i følge artikkelen Materazzis kallenavn).⁴⁸ Når VG skriver at Materazzi sørget for at Zidane ble utvist, indikerer det leksikalske ordvalget at Materazzi må ta sin del av skylden for det som skjedde. Det finnes mange lignende eksempler fra begge aviser. I følge VG ble Zidane ”helt tydelig provosert”, ”TV-bildene viste tydelig at Materazzi ’slengete med leppa’ til Zidane, som fullstendig mistet besinnelsen.” Zidane er visstnok en ”stolt mann. I går ble stoltheten hans såret – av Italias kontroversielle Marco Materazzi.” I følge Aftenposten ble han ”sannsynligvis provosert [av] Materazzi, som har alt annet enn et godt rykte.”⁴⁹

I følge Teun A. Van Dijk er det stereotypiske uttrykket ’kontroversiell’ et eksempel på ord som blir brukt til å angi karakteristikk om en person som er ansett som negativ av en journalist.⁵⁰ Det fremstilles som om at Materazzi langt i fra er uskyldig, at han har et ”rulleblad”, og at han har sagt et eller annet fælt som fikk Zidane til å skalle han ned. Dermed trekkes den italienske stereotypiens negative bakside inn, Materazzi fremstilles som moralsk suspekt, som en som oppfører seg dårlig.

I forhold til helte- og skurkerrollen er Zidane, frem til han skaller Materazzi, en fransk helt. Skurkerrollen er som vist langt mer komplisert, og deles mellom den ”kontroversielle” Materazzi og Zidane, og da spesielt hans etniske bakgrunn. Det er sannsynligvis vanskelig for avisen å fremstille det som om Zidane har all skyld, fordi han i kampene frem mot finalen blir unisont hyllet i både VG og Aftenposten.

Franskmann og tradisjonell mann

Når Zidane ikke har oppført seg irrasjonelt, som det å skalle ned en motstander i VM-finalen vel kan sies å være, men i stedet viser seg fra sin beste side, er han mest av alt franskmann av beste merke. Hans genialitet trekkes ofte frem. I VG er han ”nåtidens største fotballgeni”, i ”en kamp som bekrefter Zidanes geni, hans storhet.” I følge Aftenposten er han ”magikeren Zidane”, og ”Giganten, trollmannen, kunstneren, ballartisten”.⁵¹

Men Zidane er ikke bare en stor fotballspiller, han er også et stort forbilde. Truls Dæhli kommenterer:

I en tid der spillere hylles mer for sin kommersielle appell og trendsettende karakter enn faktiske fotballferdigheter, er Zidane den stille mannen som spiller fotball og reiser rett hjem. Han kunne skapt seg sitt eget kjendisunivers, sitt eget Zizou-PR-im-

47 VG Sportbilag 10.07.2006, Aftenposten Morgen 10.07.2006

48 VG Sportbilag 10.07.2006, min utheving

49 VG Sportbilag 10.07.2006, Aftenposten Morgen 10.07.2006

50 Van Dijk 1988: 81f

51 VG Sportbilag 02.07.2006, Aftenposten Aften 05.07.2006, Aftenposten Morgen 06.07.2006

perium, og blitt søkkrik på det også, men det er ikke hans greie. Han trenger det ikke. Han er fotballspiller. That's it.⁵²

Zidane fremstilles her romantisk, som en representant for den tradisjonelle mannen, som en motsats til for eksempel David Beckham og andre glamorøse og pengesterke spillere i den nye fotballgenerasjonen. Dæhli følger opp dette også i en annen kommentar, som inneholder flere interessante aspekter:

[...] Zidane satte straffesparket i mål med kraft og presisjon. Og etterpå den lavmælte scoringsgleden, det avdempede løpet tilbake, når lagkameratene flokker seg rundt ham. Intet hysteri, intet tøys, bare Zidane.

Jeg felte en liten verbal tåre for den franske giganten før VM, fordi jeg fryktet forfall, fordi jeg ikke ville tåle å se skyggen av Zidane, bare den Zidane jeg husker, og mest av alt var det en lang kjærlighetserklæring til en fotballspiller som nøyde seg med å være bare det, en fotballspiller.

Jeg ser naturligvis ferdighetene, fintene og pasningene som har inspirert en hel generasjon, men fremfor alt ser jeg en verdighet jeg ellers ikke finner i fotballen lenger. Zidane er Zidane, han gjør alt på sin måte, han bruker føttene som andre bruker hendene, han har et helt eget uttrykk, og du merker det på medspillere og motstandere og omgivelsene generelt; Zidane nyter respekt. Så enkelt. Respekt.⁵³

For det første omtales Zidane som ”den franske giganten”. I denne, for han, positive sammenhengen, vies ikke hans etniske bakgrunn noen oppmerksomhet. Som påpekt ovenfor er den dyktige Zidane fransk. Her er han også en representant for tradisjonelle verdier – som verdighet og respekt. I det hele tatt er han generelt vesteuropeisk. Det er en ’lavmælt’ scoringsglede, og ikke noe ’hysteri’. Han er en representant for de beste egenskapene til den tradisjonelle vesteuropeiske mannen. Men kommentaren stopper ikke der, den tar også for seg Zidanes motsetning:

Og satt opp mot den neste generasjonen, som Cristiano Ronaldo gjerne kan stå som eksempel for, skjønner vi bedre at nettopp verdighet er noe som kan gå tapt. For Ronaldo er ikke bare en fantastisk fotballspiller, han er også en røver, en skuespiller, en simpel tyv som blander sine blendende ferdigheter med stadige svindelforsøk, og slik mister han verdigheten på veien.⁵⁴

Zidane settes altså opp mot ”den neste generasjonen”, representert ved Cristiano Ronaldo. Verdigheten er, i følge Dæhli, det som kan gå tapt med nye generasjonen fotballspillere, noe som styrker forholdet mellom Zidane og tradisjon. Hvem har vel ikke hørt klisjeen ”alt var så mye bedre før”? Det kan virke som om fotballen er i forfall, og spesielt de tradisjonelle maskuline moralverdiene. Videre fortsetter han:

52 VG Sportbilag 13.06.2006

53 VG Sportbilag 06.07.2006

54 Ibid.

Om Ronaldo bryr seg? Jeg vet ikke, fordi denne hellige filmingen opplagt er kulturelt betinget, og på den måten kanskje bare en naturlig del av den fotballen Ronaldo har lært, og jeg ser den intense dyrkelsen av filming og juks når Portugals trener Luiz Felipe Scolari hele tiden prøver å få øyekontakt med dommerne, konstant jager fjerdedommeren mellom lagbenkene, og bruker hele seg som et redskap for å villedde kampledelsen, for å påvirke, for å vinne fotballkamper med alle tenkelige midler.⁵⁵

Cristiano Ronaldo utsettes for det samme som Zidane selv ble utsatt for når han etter nedskallingen av Materazzi fikk sin franskhet erstattet av etniske karakteristikk. Det er den sørlige stereotypen som blomstrer: Ronaldo er ”en røver, en skuespiller, en simpel tyv” med stadige ”svindelforsøk”. Den negative baksiden ved de konnotasjonene den sørlige stereotypen har med seg konstruerer fotballspillere fra sørlige land som late, svikefulle, udisiplinerte, uorganiserte, hedonistiske og selvgode, og kan også konnotere organisert kriminalitet.⁵⁶ I utdraget ovenfor kobles portugiseren Ronaldo direkte til kriminalitet før det fastlås at det ”opplagt er kulturelt betinget”. Slik fungerer den sørlige stereotypen som en motsats til tradisjonelle vestlig (moralsk) kultur. Både Ronaldo og Zidane utsettes for negative etniske stereotyper og karakteristikk når de har gjort noe galt, men utrolig nok blir den franske Zidane satt opp som en positiv motpol til Ronaldo før han skallet Materazzi, for så å få sin egen etniske opprinnelse brukt mot seg senere.

Også Aftenpostens kommentator Bertil Valderhaug lengter tilbake i tid, i en kommentar om semifinalen mellom Tyskland og Italia:

Frykten for å tape er dessverre mye større enn iveren etter å vinne og underholde. Det blir så feigt, så offensivt handlingslammet. Kanskje er det naivt og så altfor nostalgisk å tro at vi får oppleve nye praktkamper á la den mellom Vest-Tyskland og Frankrike i Spania i 1982 og den mellom Brasil og Frankrike fire år senere.

[...] Taktisk blir de bare bedre og bedre, fysisk likeså. En fotballspiller på dette nivået løper i gjennomsnitt fire kilometer lengre nå enn for 20 år siden.

[...] Nettopp derfor trenger fotballen spillere som Ronaldinho (som riktignok hadde glemt å ta med seg tryllestaven til Tyskland) og Zinedine Zidane. Typer som kan gjøre noe mer enn det selvfølgelig, entertainere som frister folk til stadion. Atleter som kan løpe ustoppelig får man se på friidrettsarenaen. Plugger som er sterke i nærkamp er å finne på brytematta eller i bokseringen. Slu taktikere passer aller best ved sjakkbrettet. Det er kunstnerne, gutta som nesten kan snakke med ballen, som trengs på fotballbanen.⁵⁷

Igjen er vi tilbake til den konservative ”alt var så mye bedre før”-diskursen. Her er imidlertid argumentasjonen ganske annerledes. Det kan virke som moderne fotballspillere er for profesjonelle, de er blitt så gode at det ikke lenger er rom for ”kunstnerne”, underhold-

55 Ibid.

56 O'Donnell 1994: 355f

57 Aftenposten Morgen 05.07.2006

ningsverdien er i ferd med å forsvinne. I følge Valderhaug ble imidlertid underholdningsverdien ”prima til slutt etter som det måtte kåres en vinner.”⁵⁸

Referansene til kamper, som Vest-Tyskland mot Frankrike i 1982, vitner om det Whannel beskriver som ”a closed masculine world, rich in statistics and esoteric knowledge, which preserves its ’closed’-ness by the production and reproduction of specialist knowledge – a form of cultural capital that serves to bind and link masculine insiders and exclude outsiders.”⁵⁹ Det er fotballprat for folk som kan fotball, ekspert til ekspert – mann til mann.

Konkluderende bemerkninger

Analysen viser en tydelig etnosentrisme, der den positive fremstillingen av den franske Zidane kommer i følge med verdier som er nærmest det som karakteriseres som vestlige, eller norske, mens både innvandrersønnen Zidane, portugiseren Ronaldo og italieneren Materazzi blir utsatt for etniske stereotyper og diskriminering. Med tanke på heterotypifikasjon, hvordan de andre ses, er det altså den sørlige stereotypien som fremstilles negativt.

Min analyse viser også den hegemoniske maskuline dominansen i sportsjournalistikken. I VG og Aftenposten er det et kobbelt med verdier som medieres til norske avislesere, det omhandler blant annet etnisitet, fair play, religion og penger – og det er snakk om en konservativ diskurs, der det er tradisjonelle maskuline og moralske verdier som fremheves som positive. Man kan si at det som er analysert er skrevet av hvite norske menn, for hvite norske menn.

Litteraturliste

- Alabarces, Pablo, Tomlinson, Alan og Young, Christopher (2001): “Argentina versus England at the France ’98 World Cup: narratives of nation and the mythologizing of the popular”, *Media, Culture & Society* vol. 23, no 5, side 547-566.
- Crolley, Liz og Hand, David (2002): *Football, Europe, and the Press*, London: Frank Cass.
- Crolley, Liz og Hand, David (2006): *Football and European Identity. Historical narratives through the press*, London: Routledge.
- Dijk, Teun A. Van (1988): *News as Discourse*, Hillsdale, NJ: L. Erlbaum Associates.
- Eriksen, Thomas Hylland og Sørheim, Torunn Arntsen ([1994] 2003): *Kulturforskjeller i praksis: perspektiver på det flerkulturelle Norge*, Oslo: Gyldendal akademisk.
- Gillespie, Marie og Toynbee, Jason (Ed.) (2006): *Analysing Media Texts*, Maidenhead: Open University Press.
- O’Donnel, Hugh (1994): ”Mapping the mythical: A geopolitics of National Sporting Stereotypes”, *Discourse and society* vol. 5, no 3, side 345-380.
- Srebrowska, Urszula (2005): “ATEKST kan lede på villspor”, *Norsk medietidsskrift*, nr 1, side 40-43.
- Whannel, Gary (2002): *Media Sport Stars. Masculinities and Moralities*, London: Routledge.
- Østbye, Helge, Helland, Knut, Knapkog, Karl og Larsen, Leif Ove ([1997] 2002): *Metodebok for mediefag*, Bergen: Fagbokforlaget.

58 Ibid.

59 Whannel 2002: 151f

ATEKST

<http://www.retriever-info.com/atekst.php>

Aftenposten Aften 28.06.2006
Aftenposten Aften 05.07.2006
Aftenposten Morgen 10.07.2001
Aftenposten Morgen 14.06.2006
Aftenposten Morgen 19.06.2006
Aftenposten Morgen 02.07.2006
Aftenposten Morgen 06.07.2006
Aftenposten Morgen 10.07.2006
Aftenposten Morgen 12.07.2006
Aftenposten Morgen 02.08.2006
Aftenposten Morgen 19.08.2007
VG Sportbilag 13.06.2006
VG Sportbilag 14.06.2006
VG Sportbilag 19.06.2006
VG Sportbilag 28.06.2006
VG Sportbilag 02.07.2006
VG Sportbilag 05.07.2006
VG Sportbilag 06.07.2006
VG Sportbilag 10.07.2006
VG Sportbilag 11.07.2006